

Я-КОНЦЕПЦІЯ В СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ВНЗ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОГО ПРОФІЛЮ

У статті подаються результати дослідження Я-концепції в структурі особистості студента ВНЗ фізкультурно-спортивного профілю та її зв'язок з індивідуально-психологічними властивостями особистості.

Ключові слова: "Я-концепція", поведінкова, емоційна та когнітивна складові, образ "Я", індивідуально-психологічні властивості особистості.

Постановка проблеми. Пріоритетним напрямком в розвитку вищої освіти України є підготовка кваліфікованих кадрів з високим рівнем професійної компетентності, психологічною культурою та здатністю творчо вирішувати виробничі питання. Це положення відноситься також і до майбутніх педагогічних працівників, якими являються учителі фізичної культури та тренери. Тому значна увага в основних документах розвитку вищої освіти, зокрема у Національній доктрині розвитку вищої освіти в Україні, у Законі України "Про вищу освіту" та іншим [3; 6], приділяється психологічним аспектам підготовки педагогічних кадрів. Традиційно метою освіти є засвоєння знань, умінь і навичок, які гарантують ефективність діяльності спеціаліста в майбутньому. Але сучасне життя висуває нові вимоги до особистості фахівця з вищою освітою, який повинен забезпечити відповідні форми розумової діяльності, самостійно поповнювати професійні знання впродовж усього трудового життя, формувати творчі здібності, бути конкурентно-спроможним та само-організованим. У зв'язку з цим докорінно повинні змінитися сам зміст сучасної вищої освіти та стратегія підготовки спеціаліста. Тому основною метою освіти на сучасному етапі є проблема формування фахівця загалом, з усіма її підструктурними компонентами: мотиваційним, комунікативним, креативним та "Я-концепцією", яка формується у свідомості індивіда і охоплює комплекс його установок.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогоднішній день чітко визначилися деякі зміни в системі підготовки фахівців вищих навчальних закладів фізичної культури та спорту. Вивчаються механізми становлення особистості майбутнього спеціаліста та досліджуються чинники, що його формують. Зокрема, аналізуються засади формування майбутнього вчителя в умовах педагогічного вузу [8], методи і прийоми навчання у вищій школі [7; 9], професійна адаптація педагогів-випускників [5], взаємовідносини в системі "викладач-студент", психолого-педагогічні основи підготовки [2]. Розробляється науково-методична база для контролю за навчальним процесом, концептуальні аспекти формування спеціаліста [4]. Впроваджуються інноваційні технології навчання та виховання у вищій школі та розробляються їх психолого-педагогічні засади. Аналізуються чинники соціалізації майбутнього фахівця. Впроваджено у освітній процес кредитно-трансферні системи, використовуються новітні педагогічні методики та сучасні інформаційні технології навчання. Видаються програми з питань фізичного виховання і спорту, широко впроваджуються інформаційно-комунікативні технології.

Наприкінці минулого століття в інститутах та університетах були введені спеціальні курси "Психологія вищої школи" та розроблені перші програми з вищевказаних дисциплін. Видані перші підручники, де були викладені наукові розробки актуальних проблем підготовки спеціалістів у ВНЗ.

Значна кількість наукових праць з проблем підготовки студентської молоді зроблена в Україні. Однак спеціальні дослідження, присвячені вивченню "Я-концепції" в структурі особистості студента, як частини системи підготовки фахівців у вищих навчальних закладах розглядаються доволі епізодично і тільки у вигляді статей. У відомій автору літературі існують тільки окремі нароби присвячені даній проблемі, які не висвітлюють її багатоаспектні питання. Не досліджені індивідуально-психологічні особливості студента вишу фізкультурного профілю, які формують його "Я-концепцію". Абсолютно не розроблені і не втілені в навчальний процес методи корекції структури особистості студента, які матимуть неоціненне значення в майбутній діяльності тренерів і вчителів. Багато аспектів даної проблеми знаходяться в стадії розробки.

Мета дослідження. У зв'язку із актуальністю поставленої проблеми, метою нашого дослідження є аналіз структури "Я-концепції" студента вузу фізкультурно-спортивного профілю, її компонентів та індивідуально-психологічних властивостей, що її зумовлюють.

Завдання дослідження полягало в експериментальному вивченні структури "Я-концепції" особистості студента та визначення домінуючих якостей, що її зумовлюють. Для розв'язання поставленого у дослідженні завдання нами використовувалася теоретичний аналіз і узагальнення даних літературних джерел та комплекс спеціальних тестових методик. Для визначення суб'єктивних чинників застосовувались запитальники 16-РФ Р.Б. Кетелла та FPI Г. Айзенка; методика дослідження структури особистості К.К. Платонова та діагностики акцентуації характеру К.Леонгардта; опитувальник Басса-Дарки для вивчення агресивних тенденцій; методика Р.Плутчека для аналізу типологій психологічного захисту. Для визначення домінуючої мотивації, системи ставлень до навчального процесу та своєї

майбутньої діяльності нами розроблена спеціальна анкета. Отримані експериментальні дані оброблялись за допомогою методів кореляційного та факторного аналізу з пакету прикладних програм "Statistika-7".

Організація дослідження. Експериментальною базою дослідження був Львівський державний університет фізичної культури. В експерименті брали участь 120 студентів факультетів фізичного виховання та спорту.

Результати дослідження та їх обговорення. В спеціальній психолого-педагогічній літературі студентство розглядається як молодь, що проходить стадію персоналізації на основі цілеспрямованого засвоєння навчальних, професійних і соціальних ролей шляхом свідомого оволодіння знаннями, уміннями і навичками. Так, Б.Г. Ананьєв, визначає студентський вік, як період життя, в якій особистість опановує багато соціальних функцій, формує професійну майстерність, виховується, як спеціаліст, суспільний діяч і громадянин [1].

У цей період особистість само актуалізується, формує комфортне ставлення до себе та інших людей, природність поведінки, самооцінку та "Я-образ".

У дослідженні виділені групи високого, середнього та низького рівня сформованості "Я-образу".

Перш за все встановлена нестійкість особистісних структур, які формують "Я-концепцію", та виявлені розбіжності між "Я-реальним" та "Я-ідеальним". У більшості обстежуваних (60%) спостерігається завищена самооцінка власних можливостей і нереальні плани на майбутнє.

Встановленні також відмінності між розвитком основних складових "Я-образу". За результатами експерименту виявилось, що найповніше в цьому віковому періоді сформований когнітивний компонент "Я-структури" особистості. Так, по вибірці в цілому ця підструктура високо розвинута у 18% респондентів, середньо сформована – у 60 % низько розвинута – у 22 %.

Дещо гірші показники в цієї категорії обстежуваних за поведінковою складовою "Я-концепції". Так у 53 % опитуваних спостерігається середній рівень сформованості її елементів, у 44 % – низький; у 3%- високий.

Найгірші результати у цьому віці виявились за емоційною складовою "Я-концепції". Так при дослідженні нами отримані такі дані: 57% студентів мають низький розвиток цього компоненту, 40%-середній і лише у 3% цей показник сформовано на високому рівні. Як бачимо, емоційна, когнітивна та поведінкова складові "Я-концепції" особистості пізнього юнацького віку розвиваються нерівномірно.

Встановлені також соціогенні патенції в структурі "Я-концепції" студента ВНЗ фізкультурно-спортивного профілю, такі як: формування професійних, світоглядних та громадянських якостей майбутнього фахівця (при анкетуванні цей компонент відмітили 70% опитуваних), розвиток професійних здібностей – 80%, становлення інтелекту – 60%, стабілізація рис характеру – 40%, формування системи цінностей – 43%.

Механізм формування складових "Я-концепції" і їх детермінація суб'єктно-об'єктивними факторами вивчалась за допомогою кореляційного аналізу. Вихідним матеріалом для цих методів є матриці інтеркореляцій. Для їх аналізу використовувався метод кореляційних плеяд. При аналізі враховувались зв'язки від низького коефіцієнту кореляції ($r \geq 0,4$) до високого ($r \geq 0,9$) на 1%-ому рівні значимості ($p \leq 0,001$). Кореляційний аналіз, що характеризує складові "Я-концепції" проведений на основі 38 показників.

Когнітивна складова діагностувалась такими показниками, як: "Сила Я", інтелектуальні здібності, домінуючий тип мислення, самооцінки.

Емоційна складова визначалась показниками, до яких належать: напруга в системі контактів, над контроль, емоційна лабільність, емоційна стійкість, самооцінки емоцій.

Поведінкова складова аналізувалась за допомогою показників самоконтролю, загальної інтернальності, інтернальності в області невдач та досягнень, в сімейних відносинах, здоров'ї, самооцінки самосвідомості та волі, мотивації досягнення успіху.

За результатами кореляційного аналізу когнітивної складової "Я-концепції" групи респондентів з високим рівнем сформованості "Я-образу" в центрі плеяди знаходиться показник рівня інтелекту. Він тісно пов'язаний з високою інтегральною оцінкою пізнавальних процесів ($r=0,453$), самооцінкою здібностей ($r=0,424$), абстрактно-символічним ($r=0,234$) та креативним ($r=0,229$) мисленням.

В плеяду групи середнього рівня сформованості "Я-образу" курсантів і студентів ввійшли показники самооцінки здібностей ($r=0,447$), конкретного ($r=0,339$) та наглядно-образного мислення ($r=0,337$), слабкої "сили Я" ($r=0,330$).

Структуру плеяди низького рівня сформованості когнітивної складової "Я-образу" обстежуваних складають показники низької інтегральної оцінки пізнавальних процесів ($r=0,535$) та наглядно-образного мислення ($r=0,486$).

При аналізі кореляційної матриці емоційної складової "Я-концепції" отримані наступні результати. В плеяду групи високого рівня сформованості "Я-образу" ввійшли 4 показники: адекватність самооцінки ($r=0,529$), емоційна стабільність ($r=0,514$), високий рівень стресу ($r=0,479$), надконтроль ($r=0,312$). Плеяду групи низького рівня сформованості емоційної складової "Я-концепції" створили: високий рівень стресу ($r=0,574$), занижена самооцінка ($r=0,465$), емоційна нестабільність ($r=0,456$), особистісна тривожність ($r=0,395$).

На одновідсотковому рівні значимості ($p \leq 0,001$) високого рівня сформованості поведінкової складової "Я-концепції" студента ввійшли показники високого самоконтролю ($r=0,579$), загальної інтернальності ($r=0,584$), інтернальності в області досягнень і здоров'я ($r=0,543$), високої самооцінки волі ($r=0,497$) та самосвідомості ($r=0,345$).

Плеяду низького рівня сформованості поведінкової складової "Я-образу" створили показники екстернального локус-контролю ($r=0,566$), низької оцінки власних здібностей ($r=0,453$), підвищеної агресивності ($r=0,449$), інтернальності в області невдач та особистісних відносин ($r=0,439$), низької самооцінки ($r=0,432$).

В центрі плеяди групи середнього рівня сформованості поведінкової складової "Я-концепції" знаходиться показник вольового потенціалу. Він тісно пов'язаний з нонконформізмом ($r=0,379$), високим самоконтролем ($r=0,382$), недостатнім проявом емоційного інтелекту ($r=0,375$), дещо зниженим мотивом досягнення успіху ($r=0,227$). Інші показники мають меншу питому вагу. Таким чином, результати кореляційного аналізу дозволяють зробити висновок про наявність істотних відмінностей в компонентах когнітивної, емоційної та поведінкової складових груп високого, середнього і низького рівнів сформованості "Я-концепції" студентської молоді.

Отримані результати зумовили активізацію нашої роботи на корекцію форм спілкування та процесу формування адекватної самооцінки студентської аудиторії.

Оскільки ж в практиці роботи навчальних закладів фізкультурно-спортивного профілю відсутня психологічна служба, яка б розробляла методичні рекомендації і корегувала поведінку особистості та її психологічну структуру. У зв'язку з цим в курси психолого-педагогічних дисциплін нами включені окремі теми, де висвітлюються методи корекції "Я-структури" та критерії її діагностики.

Нами розроблена і проводиться рольова гра, спрямована на покращення комунікативних навичок, корекції самооцінки та управління психічними станами, отримані практичні результати, які свідчать про ефективність упровадження у навчальний процес таких методів.

Висновки. Структура "Я-концепції" студента зумовлюється його індивідуально-психологічними властивостями в різній їх взаємодії. Доведено, що найповніше сформовано в цьому віковому періоді когнітивні компоненти "Я-структури" індивіда, дещо гірше розвинуто поведінкову складову, найгірше – емоційну складову "Я-концепції".

Таким чином, проведені дослідження дозволили:

- поглибити уявлення про психологічну структуру особистості студента ВНЗ фізкультурно-спортивного профілю;
- доповнити відомості про методи психологічного впливу на студентську молоддь;
- проаналізувати психологічні властивості юнаків та дівчат, які визначають структуру їх "Я-концепції", що визначить успішність педагогічної діяльності в майбутньому.

Використані джерела

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. – 3-е изд. – СПб; М.; Х. Минск : Питер. – 2001. – 282 с.
2. Драгомиров І. Концептуальні аспекти формування сучасного спеціаліста Драгомиров І. // Вища школа. – 2002. – №2/3. – С. 49-52.
3. Закон України "Про вищу освіту" // Освіта. – 2002. – 20-27 лют.
4. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні / А. Погрібний, А. Алексюк та ін. – К. : Школа, 1997. – 149 с.
5. Мороз О. Г. Педагогіка і психологія вищої школи / О. Г. Мороз, О. С. Падалка, В. І. Юрченко; за заг. Ред. О. Г. Мороза. – К. : НПУ, 2003.-267 с.
6. Національна Доктрина розвитку освіти // Освіта. – 2002. – С. 24.
7. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи. Практикум : Навч. посіб. / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко – К. : каравела, 2007. – 336 с.
8. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи : Навч. посіб. для магістр. та аспір. / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К. : Філ-студія, 2006. – 320 с.
9. Юрченко В. І. Психологія вищої школи : Курс лекцій / В. В. Кудіна, В. І. Юрченко. – К. : КІУ, 2004. – 176 с.

Baklitskaya O.P.

THE CONCEPT OF I" IN STRUCTURE OF PERSONALITY UNIVERSITY STUDENTS SPORTS PROFILE

The paper presents results of an "The concept of I" in the structure of the individual student's high school sports profile and its basic components, with the individual psychological characteristics of personality.

Key words: "self-concept" behavioral, emotional and cognitive components of "The concept of I", individual psychological characteristics of personality.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2013 р.